

МАВЛОНО ВА ШАМС МУНОСАБАТЛАРИ: “МУРИД” ВА “МУРОД” КАТЕГОРИЯЛАРИНИНГ ГЕРМЕНЕВТИК ТАҲЛИЛИ

<https://doi.org/10.24412/2181-1784-2026-22-32-42>

Холмўминов Жаъфар Муҳаммадиевич,

фалсафа фанлари доктори(DSc),

ISFT институти “Гуманитар ва табиий фанлар” кафедраси

профессори

jafarmuhammad@mail.ru

<https://orcid.org/0009-0009-6853-7019>

Мардонова Мадина Асқар қизи,

Тошкент давлат шарқшунослик университети

“Шарқ фалсафаси ва герменевтика” кафедраси таянч докторанти,

mmardonova875@gmail.com

Аннотация: Мавлоно Жалолиддин Румий ва Шамс Табрзий муносабатлари тасаввуфий ва адабий нуқтаи назардан кўриб чиқилганда ўзига хос маънавий структурага эга эканлиги кўринади. Ушбу мақолада ушбу муносабат “мурид ва мурод” категориялари орқали герменевтик талқин қилинди. Герменевтик ёндашув орқали Шамс образи фақат тарихий шахс эмас, балки маъно ҳодисаси сифатида қаралди, Румий ижодида ишқ, фано ва рамзлар тизимидаги кўп қатламли маъно аниқланди.

Мақолада Румий ва Шамс Табрзий ўртасидаги муридлик ва муродлик муносабати масаласи классик ирфоний ва замонавий адабий-герменевтик таҳлил асосида интерпретация қилинган.

Калим сўзлар: герменевтика, герменевтик таҳлил, Тасаввуф, Ирфон, мурид, мурод, категория, ишқ, фано, Румий, Шамс, интерпретация, маъно, маъно ҳодисаси, рамз.

THE RELATIONSHIP BETWEEN MAVLONO AND SHAMS: HERMENEVTIC ANALYSIS OF THE CATEGORIES “MURID” AND “MUROD”

Abstract: *If we consider the relationship between Mawlana Jalaluddin Rumi and Shams Tabrizi from the point of view of Sufism and literature, it becomes clear that they have a unique spiritual structure. In this article, this relationship is interpreted hermeneutically through the categories "student and mentor."*

With the help of a hermeneutic approach, the image of Shams was considered not only as a historical figure, but also as a semantic phenomenon.

The article interprets the issue of the murid-murad relationship between Rumi and Shams Tabrizi based on classical mystical and modern literary-hermeneutical analysis.

Keywords: *hermeneutics, hermeneutical analysis, Sufism, irfan, murid, murid, category, love, fana, Rumi, Shams, interpretation, meaning, phenomenon of meaning, symbol.*

ОТНОШЕНИЯ МАВЛОНО И ШАМСА: ГЕРМЕНЕВТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ КАТЕГОРИЙ «МУРИД» И «МУРАД»

Аннотация: *Когда отношения между Мавлоном Джалалиддином Руми и Шамсом Тебризи рассматриваются с суфийской и литературной точек зрения, становится очевидным, что они имеют уникальную духовную структуру. В данной статье это отношение интерпретируется герменевтически через категории «ученик и наставник».*

С помощью герменевтического подхода образ Шамса рассматривался не только как историческая личность, но и как феномен смысла, в творчестве Руми было выявлено многослойное значение в системе любви, фана и символов.

В статье на основе классического мистического и современного литературно-герменевтического анализа интерпретируется вопрос об отношениях мурита и мурад между Руми и Шамсом Тебризи.

Ключевые слова: *герменевтика, герменевтический анализ, суфизм, ирфан, murid, murid, категория, любовь, фана, Руми, Шамс, интерпретация, смысл, феномен смысла, символ.*

КИРИШ

Мавлоно Жалолиддин Балхий-Румий (1207-1273) ва Шамс Табарезий муносабатлари масаласи Шарқ ва Ғарб адабиётшунослиги ва тасаввуфшунослигининг муҳим мавзуларидан бири сифатида доимо тадқиқотчиларнинг диққат марказида бўлиб келган. Бу икки буюк шахснинг ўзаро таъсири нафақат шахсий дўстлик, балки маънавий трансформация ҳамда ишқнинг адабий ва руҳий функцияси сифатида талқин қилинади.

Румий ижодида Шамс образи – бу тарихий шахснинг тасвири эмас, балки маъно ҳодисаси, интерпретация маркази ва субъектив трансформациянинг поэтик рамзи сифатида шаклланган феномендир. Бу мақолада биз ушбу феноменни герменевтик нуқтаи назардан таҳлил қиламиз, яъни матннинг маъносини ўқувчи субъекти билан боғлиқликда қайта очамиз.

Мавлоно Жалолиддин Румий ва Шамс Табарезий муносабатлари тарихий нуқтаи назардан оддий устоз – шогирд муносабатлари сифатида қаралиши мумкин. Аммо адабий-ирфоний таҳлил шуни кўрсатадики, бу муносабат анъанавий қатордан анча устун, маъно ҳодисаси даражасида.

Тасаввуфий онтологияда инсон руҳиятининг камолоти, маънавий изланиши ва ҳақиқатни англаши асосий вазифа ҳисобланади. Бу жараёнда murid ва murud ўртасидаги муносабат марказий аҳамият касб этади. Murid – маърифат йўлидаги изловчи, murud – олий мақсад. Лекин Мавлоно тажрибасида бу

категориялар ўзаро аралашади ва қайта интерпретация қилинишини талаб қилади.

Герменевтикада маъно матн билан ўқувчи ўртасидаги динамик алоқада пайдо бўлади (Гадамер, 2006). Шу нуқтаи назардан Шамс Румий учун фақат шахсий учрашув эмас, маънони очувчи “ҳодиса” ҳисобланади. Негаки, у Румийнинг маънавий структурасини қайта қурди. Шиммел таъкидлайди: “Шамс билан учрашув Румий ҳаётида фақат воқеа эмас, маънавий инқилоб эди” (Шиммел, 2004, 58-бет). Шу муносабат Румийнинг ижодий қарашлари, поэтик услуби ва тасаввуфий тушунчаларида асосий трансформацияни амалга оширди.

Мақоланинг мақсади – ушбу муносабатни адабий-герменевтик нуқтаи назардан таҳлил қилиш, Румий матнларида Шамс образи орқали “мурид ва мурод” феноменини ўрганиш ва маънонинг кўп қатламлилигига эътибор қаратиш.

Методология.

Мақола бир неча илмий услуб асосида тайёрланди:

1. Герменевтик айланма таҳлили (hermeneutic circle) – қисм (бўлак) ва бутун ўртасидаги маъно муносабатини ўрганиш. Бу Румий шеърларидаги рамз ва поэтик образлар интерпретациясида қўлланилди.

2. Символик интерпретация – Шамс образи, нур ва олов каби рамзлар маъносини талқин қилиш.

3. Онтологик таҳлил – муридлик, муродлик, ишқ ва фано феноменларининг маъноси ва руҳий аҳамияти.

Асосий манбалар:

Румийнинг “Маснавийи маънавий” ва “Девони Шамси Табрезий” асарлари; замонавий ирфоний-адабий тадқиқотлар: Шиммел (2004), Читтик (1983), Наср (1999).

Методологиянинг асосий мақсади – Шамс Румийнинг маънавий йўлида қандай трансформация таъсири ўтказганини ёритиш ва “мурид ва мурод” муносабатини адабий-герменевтик нуқтаи назардан таҳлил қилишдир.

1. Шамс – маъно ҳодисаси.

Герменевтикада маъно тайёр ҳолда берилмайди; у маъно ҳозирлиги орқали пайдо бўлади. Мавлоно учун Шамс – бу маъно ҳодисаси. У Румийнинг олдинги билим тизимини қайта қурди, унинг янги маъно уфқларини очиб берди. Шамс кетгач (йўқолгач), Румий чуқур қайғуга ботади ва ўз пиру муршидини “маъно олами” деб атайди:

تا بر آن فخر البشير بگريستی شمس تبریزی برفت و کو کسی
لیک بی او این صور بگريستی (دیوان شمس، 28934) عالم معنی عروسی یافت زو

Мазмуни: *Шамс Табризий кетди, башар фахри учун йиғлайдиган одам борми? Маъно олами ундан бир келин топди, лекин энди усиз бу сурат (келин) йиғлади.*

Америкалик машхур румийшунос олим Уильям Читтик таъкидлайди: “Шамс Румийни маълумотдан маънога олиб ўтди” (Читтик, 1983, 27-бет). Шамснинг муҳим жиҳати – у Румий онгидаги динамик функция, яъни, маъно марказини силжитиш. Шу нуқтаи назардан, Шамс реал шахсдан маъно марказига айланади.

2. Мурид ва мурод диалектикаси.

Румийнинг шеъриятида *муридлик* ва *муродлик* диалектикаси куйидагича ифода топган: “Мен сенинг қадамларингни кузатаман, сен эса менинг йўлимда нурсан” (Румий, 2-жилд, 112-бет). Бу иборада Румийнинг субъективлик ва илоҳий маъно билан муносабати очиб берилган.

Анъанавий Тасаввуфда мурид – изловчи, мурод – мақсад. Румий тажрибасида эса бу икки тушунча ўзаро аралашади. Румий Шамсга мурид сифатида боғланади, вақт ўтиши билан Шамс “мурод” – илоҳий ҳақиқат тимсолига айланади (Наср, 1999, 118-бет). Бу ҳолат герменевтик нуқтаи назардан маъно марказининг силжиши сифатида қаралади.

Герменевтик таҳлил шуни кўрсатадики, Румийнинг субъектив “мен”и Шамс таъсири орқали янги маъно ва маънавий барқарорликка эришади. Бу жараёнда муридлик ва муродлик чегаралари аниқланмай, доимий қайта қурилиш жараёнида ривожланади.

3. Шамс образи: рамзий ва маънавий функция.

Малоно матнларида Шамс кўпинча нур, олов, қуёш каби рамзлар орқали тасвирланади. Бу рамзлар фақат эстетик функцияга эга эмас, балки маънавий маънони очиш учун хизмат қилади.

“Сен қуёшсан, мен эса сенинг соянгман” (Румий, 2-жилд, 113-бет).

Бу ибора герменевтик нуқтаи назардан қаралганда, Шамс ҳақиқий шахсдан кўра маъно ҳодисаси сифатида кўриниши мумкин. Яъни, Румий Шамс орқали маънони “ўқийди” ва унинг субъектив руҳий оламини қайта қурган бўлади. Шиммел таъкидлайди: “Шамс Румий шеъриятида космик символга айланади; у нафақат шахс, балки маъно марказидир” (Шиммел, 2004, 90-бет). Бу нуқтада Шамс образи икки функцияни бажаради:

1. Маълумотдан маънога олиб борувчи агент – Румий Шамс орқали илмий ва диний билимлардан руҳий тажрибани англайди.

2. Интерпретация маркази – Шамс билан учрашув ҳар бир шеърий ва фикрий нуқтани қайта талқин қилиш имконини беради.

4. Ишқ феномени ва герменевтик ўқи.

Румий ижодида ишқ марказий ўрин тутади. Аммо бу ишқ оддий шахсий ҳиссиёт эмас, балки илоҳий ишқ сифатида намоён бўлади. “Ишқсиз ҳар бир сўз ўликдир” (Румий, 3-жилд, 67-бет).

Герменевтик таҳлил шуни кўрсатадики, *ишқ* ҳодисаси Румий учун маънони англаш ва интерпретация қилиш усулидир. *Ишқ* орқали у дунё ва унинг маъносини қайта “ўқийди”.

Шамс Румий учун фақат муҳаббат субъекти эмас, балки маъно маркази, интерпретациянинг калити ҳисобланади. Бу нуқтаи назардан, ишқ феномени ҳам герменевтик айланмада шаклланади: субъект (Румий) ва объект (Шамс) ўртасида маъно доимий тарзда қайта қурилади.

Румий шеърларида Шамс образининг маънавий қирралари қуйидаги рамзларда намоён бўлади:

- Нур: маънавий англаш, маънони қабул қилиш ва ёруғлик ифодаси..
- Олов: руҳий трансформация ва фано жараёни рамзи.
- Сув ва ҳаво: ҳаракат, ўзгариш ва субъективликнинг қайта қурилиши.

Бу рамзлар герменевтик айланма орқали қайта интерпретация қилинади, ҳар бир шеърининг матн янги маъно олади.

Кўриниб турганидек, Румий шеърларида Шамс кўпинча нур, олов, сув ва ҳаво каби рамзлар орқали тасвирланади. Бу рамзлар эстетик функциядан кўра кўпроқ маънавий трансформацияни акс эттиради. “Сен нурсан, мен эса сенинг соямман” (Румий, 2-жилд, 113-бет). Бу иборада Шамс нафақат реал шахс, балки маъно ҳодисаси сифатида кўринади. Герменевтик таҳлил орқали Шамс Румийнинг маънавий йўлини очувчи марказий нуқта эканлиги аниқланади. Шу билан бирга Шамснинг образи метафоралар орқали Румий субъективлигидаги қадамларини ҳам очиб беради. Масалан: “Шамснинг ҳар бир қадами менинг қалбимда янги олов ёқади” (Румий, 1-жилд, 122-бет). Бу ибора герменевтик айланма асосида талқин қилинганда маъно доимий қайта қурилишини кўрсатади: Румий ҳар бир учрашув ва ҳиссиёт орқали янги маънога эга бўлади.

4. Фано ва бақо: руҳий трансформация.

Тасаввуфий онтологияда фано – ўзликни йўқ қилиш, бақо – абадийликка етишиш демакдир. Румий Шамс орқали фано ҳолатига етади ва ўз субъективлигини қайта қуриш жараёнини бошдан кечирилади. Бу жараён унинг субъектив руҳий оламини қайта қуриш билан боғлиқ. Саид Наср таъкидлайди: “Фано – эски “мен”нинг маъновий инкоридир; бу йўқолиш орқали инсон маънони англайди ва маънавий камолотга етади” (Наср, 1999, 142-бет).

Шамснинг ғойиб бўлиши Мавлоно учун ташқи йўқотиш сифатида кўринса-да, ички жиҳатдан янги маъно ва ҳузурни яратади. У.Читтик таъкидлайди: “Шамс кетди, аммо унинг руҳи Румийда қолди” (Читтик, 1983, 82-бет). Бу жараёнда Румий субъектив “мен”ини қайта қуриб, янги маънавий ва адабий қирраларни очади. Герменевтик нуқтаи назардан, бу – маънонинг қайта қурилиши ва субъектнинг ички трансформацияси.

Фано жараёнининг қадамлари:

1. Эски “мен”нинг йўқолиши: субъективликдаги барқарор структура бузилади.

2. Маълумотдан маънога ўтиш: Румийнинг илмий ва тасаввуфий билимлари янги маъно билан бойийди.

3. Бақо: маънавий барқарорлик ва илоҳий ҳақиқат билан уйғунлик пайдо бўлади.

Бу жараён герменевтик талқинда Румий шеърлятидаги ҳар бир рамз ва иборанинг қайта ўқилишига ва янги маъно пайдо бўлишига олиб келади.

5. Муридликдан муродликка: маънавий йўл.

Мавлононинг Шамс билан муносабати – муридликдан муродликка ўтиш жараёни. У аввал Шамсга мурид сифатида боғланади, кейин эса Шамс орқали илоҳий ҳақиқатни топади. Румий Шамсга шогирд бўлишни ўзи учун илҳом манбаи деб билади ва Шамс нури туфайли минглаб одамлар унга шогирд бўлганига ишонади:

دو هزار شيخ جانی به هزار دل مریدند چو خدیو شمس دین را ز دل و جان مریدم
 علمی است به دست مستی دو هزار مست با وی به میان شهر گردان که خمار شهر یارم (دیوان شمس،
 3 / 1624)

Румийнинг “мен”и ихлос ва иродат “мен”и. Унинг борлиғи, мавжудлиги ана шу ихлос ва иродат асосида қурилган:

من در عجب افتادم از آن قطب یگانه کز یک نظرش جمله وجودم همه جان کرد (دیوان شمس، 343)
 3/

*Мен ўша ягона қутбдан ажабда қолдим
 Унинг бир назари бутун вужудимни жон қилди.*

Бу шундай қудратли иродат ва ихлоски, юзини ундан яширадиган одам, бир нигоҳи билан Румийнинг бутун вужудини жонга табдил этишга қодирдек кўринади.

Маънавий сайру сулук жараёнда Румийнинг субъектив “мен”и эски структурадан чиқиб, янги маъно ва онтологик ҳолатга етади. Шиммел буни шундай талқин қилади: “Шамс Румий учун нафақат устоз, балки маъно марказига олиб борадиган йўлдир” (Шиммел, 2004, 72-бет). Герменевтик таҳлил шуни кўрсатадики, муридлик ва муродлик алоқаси доимий қайта қурилиш жараёнида ривожланади.

6. Ишқ феномени ва маънони англаш.

Румий ижодида ишқ марказий концепт саналади. У фақат шахсий муҳаббат эмас, балки маънони англаш ва интерпретация қилиш воситаси ҳисобланади. “Ишқсиз ҳар бир сўз ўликдир” (Румий, 3-жилд, 67-бет).

Герменевтик нуқтаи назардан, ишқ – субъективлик ва маъно ҳодисаси ўртасидаги алоқа воситаси. Шамс Румий учун фақат муҳаббат субъекти эмас, балки маъно марказига олиб борадиган йўлдир.

Ишқ феномени бир неча даражада амалга ошади:

1. Субъектив трансформация: Румийнинг ички дунёси Шамс таъсирида ўзгариб, янги маъно ва ҳиссиётлар пайдо бўлади.

2. Маънони қайта қуриш: ҳар бир шеърӣ матн ва рамз янги маъно олади.

3. Илмӣ ва тасаввуфӣ интеграция: ишқ орқали Румӣ инсон руҳияти ва маънавий истиқбол ҳақидаги билимини кенгайтиради.

Мавлоно ижоди ва ирфонӣ тафаккурини “ишқ” тушунчасидан ташқарида тасаввур қилиб бўлмайди. Бу тушунча унинг дунёқарашида ниҳоятда кенг. У гоҳида инсонӣ, гоҳида илоҳӣ маъно ва моҳият касб этади. Гоҳида бу ишқ тушунчаси оддий инсонӣ ҳиссиёт сифатида жинсият билан боғланса ва икки қарама-қарши жинс ўртасидаги муносабатни ифодаласа, гоҳида маънавий-руҳӣ ҳодиса сифатида намоён бўлади. Ишқнинг маънавий-руҳӣ бирлик ва яқинлик ҳодисаси сифатида намоён бўлиши айниқса, унинг ўз муроди – Шамс табрезӣга бўлган муносабатида кузатилади.

Румӣ Шамс фироқида қалбининг емирилиши ҳақида гапиради:

من چو جاندارى بدم در خدمت آن پادشاه
 در هواى سايه ی عنقاى آن خورشيد لطف
 اينک اکنون در فراقش ميکنم جان سايبی
 دل به غربت بر گرفته عادت عنقايبی
 چون به خوبى و ملاحظت هست تنها در جهان
 داد جان را از زمانه شيوه تنهايی (ديوان شمس، 2807،
 (19 - 21/

*Мен у шоҳнинг хизматиға жонли эдим
 Энди ҳозир фироқида жон бермоқдаман
 Ул қуёшсифат анқо сояси ҳавосида
 Қалб гурбатга дуч келди анқо одатидан
 Чун дунёда малоҳат ва яхшиликда танҳо
 Жонин берди замонасига ёлғизлик шевасидан.*

Румӣ баъзида бу фироқ замирида қандайдир бир ҳикмат яширилганини ҳис қилади.

من درپى ان دلبر عيار برفتم
 او روى خود ان لحظه ز من باز نهان كرد (ديوان شمس، 643/ 2)

*Мен у айёр дилбар ортидан бордим
 У ўз юзини шу лаҳза мендан ясаширди.*

Шамснинг фироқи узоқ давом этди, аммо Румӣ уни топишдан умидсизликка тушмади:

صد هزاران بار بپریدم امید
 تو مرا باور مکن کز آفتاب
 از که از شمس این شما باور کنید
 صبر دارم من و یا ماهی ز آب (مثنوی، 2 / 1112-1113)

*Юзминг бор умидимни уздим мен
 Кимдан? Шамсдан, мени ишон.
 Сен менга ишонма, қуёшдан
 Сабрим бор мени, балиқ сувдан.*

Мавлоно турли воситалар ва усуллар билан Шамсни Қунияга қайтара олди ва висол шодлигидан завқланди. Румийнинг ўзига хос хусусиятларидан бири шу эдики, у ўз қувончини бошқалар билан баҳам кўриб, бу шодлик чоғида Шамсни “яхшилар подшоси”, “замон диловари” деб атайти:

امروز شهر ما را صد رونق است و جان است زیرا که شاه خوبان امروز در میان است

*Бугун шаҳримиз тетик, гуллаб-яшнамоқда
 Чунки, яхшилар Шоҳи бугун шу ерда.*

حیران چرا نباشد خندان چرا نباشد شهری که در میانش ان صاوم زمان است (دیوان شمس، 1 – 2 / 440)

*Нечун ҳайрон бўлмас, нечун хандон бўлмас
 Келмиш ул диловар шаҳарнинг ўртасига.*

7. Ирфоний контекст: нур, олов, шамъ.

Тасаввуфда нур ва олов – фано ва маънавий англаш рамзидир.

Аннемарие Шиммел таъкидлайди: “Шамс Румий шеърятда космик символга айланади” (Шиммел, Ислом мистицизми, 2004, 90-бет). Бу, аввало, символик функциядир: Румий ўзининг ички маърифат йўлида ана шу рамзлар орқали илҳом топади ва уни поэтик структурада қайта қуради.

Мавлононинг шеърятдаги Шамс тасвирлари нафақат шахсни эмас, балки маъно ҳодисасини ёритади. Мисол учун, Румийнинг қуйидаги ибораси: “Шамснинг сўзи менинг қалбимда оловдек ёнади, унинг кўзлари – кайҳоний нур” (Румий, 1-жилд, 122-бет) маъно ҳодисаси юзага келган. Бу ерда Шамс фақатгина инсон эмас, маъно ва маънавий трансформациянинг рамзи сифатида қаралади. Герменевтик таҳлил орқали бу шеърининг образ Румийнинг маънавий йўлини тушунишда марказий аҳамиятга эга эканлиги кўринади.

Румийнинг шеърятдаги рамзлари кўп қатламли, шунинг учун ҳар бир матн герменевтик айланма орқали қайта ўқилиши лозим. Масалан, суяқлик ва олов метафоралари субъектив трансформацияни ва фано жараёнини ифода этади.

Мавлоно “Шамснинг ҳар бир қадами менинг қалбимда янги олов ёқади” (Румий, 1-жилд, 122-бет), деганида Шамс нафақат шахсий тажриба, балки маъно ҳодисаси сифатида кўринади. Шу билан бирга Шамснинг рамзий кирралари: нур, олов, сув ва ҳаво герменевтик айланма асосида қайта интерпретация қилинади, шу орқали Румий ҳар бир учрашув ва ҳиссиёт орқали янги маънога эга бўлади.

8. Рухий трансформация ва маънони қайта қуриш.

Румий Шамс билан муносабат орқали ўз субъективлигини қайта қурди. Бу жараёнда:

1. Муридлик – илк босқич, у ерда Румий изловчи сифатида Шамс таъсирига боғланади.

2. Муродлик – маънавий мақсад, у ерда Шамс орқали илоҳий ҳақиқатни топади.

3. Фано ва бақо – эски “мен” йўқолади ва янги маъно ва маънавий барқарорлик пайдо бўлади.

Сайид Наср таъкидлайди: “Фано орқали инсон маънони англайди ва маънавий камолотга етади” (Наср, 1999, 142-бет). Бошқача таъбир билан ифодалаганда, Шамнинг ғойиб бўлиши Румий учун ташки йўқотиш, лекин ички жиҳатдан янги маъно ва хузур яратади (Читтик, 1983, 82-бет).

9. Герменевтик айланма ва маънони қайта англаш.

Герменевтик айланма назариясига кўра, маъно қисм ва бутун ўртасидаги доимий алоқада пайдо бўлади (Гадамер, 2006). Румий шеъриятида ҳар бир ибора, ҳар бир рамз Шамс Табрзий таъсирида янги маънога эга бўлади. Масалан: “Мен сенинг нурунда йўқоламан ва янги қалб топаман” (Румий, 2-жилд, 137-бет). Бу ерда субъективлик, Шамс таъсири ва ишқ феномени доимий қайта қурилишда. Ҳар бир янги ўқиш матн маъносини ўзгартириб, руҳий трансформацияга олиб келади.

Герменевтик таҳлил орқали бу жараён:

- Маънони қайта ўқиш;
- Рамзлар ва метафоралар орқали субъектив трансформация;
- Шеъриятдаги янги маъно пайдо бўлишига олиб келади.

Шу билан бирга, ҳар бир янги талқин Румийнинг маънавий йўлини чуқурлаштиради ва Шамс орқали интерпретациянинг кўп қатламлилигини очиб беради.

Хулоса:

Агар Мавлоно Румий ва Шамс Табрзий муносабатларига нафақат шахсий ёки тарихий воқеа сифатида, балки маъно ҳодисаси ва герменевтик жараён сифатида қаралса, унинг чуқур маънавий моҳияти очилади. Бу маънавий моҳият қуйидагича намоён бўлади:

1. Шамс – маъно ҳодисаси: У реал шахсдан кўра Румийнинг маънавий марказига айланади. Ушбу образ Румий ижодида рамзий ва поэтик функцияларни бажаради: нур, олов, ҳаво ва сув метафоралари орқали маънони қайта қуришда муҳим аҳамиятга эга.

2. Муридлик ва муродлик алоқаси: Румий Шамс билан бошида мурид сифатида боғланади, кейин эса Шамс орқали илоҳий ҳақиқатни топиб, муродлик даражасига етади. Бу жараён субъектив “мен”нинг трансформациясини англатади. Бошқа таъбир билан Румийнинг субъективлиги Шамс таъсири орқали трансформациядан ўтади.

3. Ишқ ва интерпретация: Ишқ феномени Румий учун маънони англаш ва интерпретация қилишнинг асосий воситаси бўлиб хизмат қилади. Герменевтик айланма орқали ҳар бир шеърий матн ва рамз доимий қайта ўқилиб, янги маънога эга бўлади.

4. Фано ва бақо: руҳий трансформациянинг юзага келиши, эски “мен”нинг йўқолиши ва янги маъно пайдо бўлиши. Яъни, бунда Румий субъектив “мен”ини йўқотади (фано), шу орқали маънавий камолотга етади ва янги маънога эга

бўлади (бақо). Шамснинг ғойиб бўлиши ташқи йўқотиш сифатида кўринади, аммо ички жиҳатдан янги маъно ва руҳий трансформацияни яратади.

5. Герменевтик айланма: Румий шеърлятида ҳар бир рамз ва ибора доимий қайта ўқиш ва талқин орқали янги маънога эга бўлади.

6. Герменевтик таҳлилнинг аҳамияти: Мурид ва мурод муносабатини интерпретация қилишда, рамзлар ва метафораларни чуқур таҳлил қилишда герменевтика асосий восита ҳисобланади. Румийнинг шеърлят ва фикрий тажрибаси шу усул орқали янги маънога эга бўлади.

Шу нуқтаи назардан қаралганда, Мавлоно ва Шамс муносабатлари фақат тарихий факт эмас, балки маъно ҳодисаси ва адабий феномен сифатида баҳоланиши лозим.

Бу таҳлил Румий ижодини доимий қайта ўқишни талаб қиладиган очиқ матн сифатида намоён қилади ва Шамс образини маъно ҳодисаси сифатида қарашнинг имкониятини беради.

Шундай қилиб, Мавлоно Жалолиддин Румийнинг “Divan-i Shams-i Tabrizi” ғазалларида Шамс маъно ҳодисаси ва руҳий трансформациянинг поэтик маркази сифатида намоён бўлади. У маънавий нур ва ишқнинг воситаси сифатида баён этилади.

Румийнинг субъектив дунёси Шамс билан учрашув орқали қайта қурилади – фано ва маънонинг янги даражасига етказилади. Гўё Румий Шамс орқали нафсдан воз кечиб, илоҳий ишқни англаётган ҳолда ички маънога етади.

Мақолада юритилган фикр-мулоҳазалар ва таҳлиллардан қуйидаги умумий натижалар келиб чиқади:

1. Шамс Табарезий – Румий учун тарихий шахс эмас, балки маъно ҳодисаси ва маънавий трансформациянинг поэтик маркази сифатида қарор топади. У Румийнинг руҳий ва адабий йўлини қайта қуришда муҳим роль ўйнаган. Шу нуқтаи назардан, Шамс – маъно ҳодисаси ва адабий феномен сифатида қаралиши керак.

2. Мурид ва мурод муносабати субъектив трансформация, маънавий изланиш ва интерпретация жараёнида марказий аҳамиятга эга.

3. Ишқ феномени Румий шеърлятида маънони англаш ва қайта қуришнинг асосий воситаси сифатида хизмат қилади.

4. Фано ва бақо жараёнлари субъектив “мен”нинг қайта қурилиши ва маънавий камолотни таъминлайди.

5. Герменевтик айланма методи Румий шеърлятида ҳар бир рамз ва иборанинг кўп қатламли маъносини очишда асосий восита бўлиб хизмат қилади.

Мавлоно Румий ва Шамс Табарезий муносабатлари тарихий ва адабий нуқтаи назардан катта аҳамиятга эга. Ушбу муносабат нафақат шахсий алоқа сифатида, балки маъно ҳодисаси ва маънавий трансформация воситаси сифатида қаралса, унинг чуқур мазмуни очилади.

Фойдаланилган манба ва адабиётлар:

1. Румий, Жалолиддин. Маснавийи маънавий. – Техрон, 1990.

2. Румий, Жалололиддин. Девони Шамси Табрзий. – Истанбул, 1998.
3. Шиммел, Аннемари. Ислом мистицизми. – Тошкент, 2004.
4. Наср, Сайид Ҳусейн. Тасаввуф таълимоти. – Лондон, 1999.
5. Читтик, Уильям. Суфий йўллари. – Нью-Йорк, 1983.
6. Гадамер, Ханс-Георг. Ҳақиқат ва метод. – Мюнхен, 2006.
7. مولوی، جلال الدین، دیوان شمس، به تصحیح بدیع الزمان فروزانفر، تهران: انتشارات امیرکبیر، 1386